

A FELNŐTTOKTATÁS ÉS KÉPZÉS NEMZETKÖZI ENCIKLOPÉDIÁJA

A *Felnőttoktatás és képzés nemzetközi enciklopédiája* bemutatja a legfrissebb kísérleteket, érinti a felnőttoktatás elméletét, létező politikáját, a gyakorlat területeit és intézményrendszerét. Megpróbál választ adni a leggyakrabban felmerülő kérdésekre. Az 1990-ben megjelent, *Peter Jarvis* által szerkesztett *An International Dictionary of Adult Education and Continuing Education* után ez az első enciklopédikus jellegű munka a felnőttoktatás szakterületén. A 161 cikket tartalmazó Enciklopédia 35 ország szakembereinek munkáit tartalmazza.

Az első rész elméletekkel, koncepciókkal és metodikákkal foglalkozik. A tudományterület értelmezésénél, mint alapdefiníciók tisztázása és a célcsoport meghatározása kerül előtérbe. A kiindulási pont az 1976-os UNESCO Nairobiban megtartott konferenciája, melynek ajánlásai mérföldkőnek tekinthetők az elvi alapok tisztázásához. A felnőttoktatás területével foglalkozó szakemberek egy csoportja a legfőbb célnak nem annyira az egyén képzését, pozíciói emelkedésének támogatását tekinti, hanem sokkal inkább egy talán idealisztikusabb, utópisztikusabb, tökéletesebb társadalmat fogalmaz meg. Hangsúlyozottan fogalmazódik meg a közösségnek, mint fejleszthető és fejlesztendő egységnek a szerepe. Éppen ezért a tudományos orientációknál nem rendelődik és nem rendelhető az általános oktatás és nevelés zászlaja alá.

Ugyanakkor néhány kutató kétségbe vonja a felnőttoktatás, mint önálló tudomány megvalósíthatóságát – amint ezt Husen és Postlethwaite megjegyzi a *The International Encyclopedia Education* című munkában.

Az Enciklopédia oly módon tesz kísérletet a gyakran szembeállított *oktatás és képzés* közötti feszültség feloldására, hogy mindegyik feladatát meghatározza, körülírja, s éppen az ezek analizálásból származó hiányosságokat a másik oldalról pótolja. Azaz szükségszerű komplementáris helyzetet tár föl, mégpedig úgy, hogy megvizsgálja a "csinálva tanulás" lehetőségeit és korlátait.

Természetesen találkozunk az oktatás-nevelés *formális, non-formális és informális* formáival. Ez nem feltétlenül jelent új megközelítést, hiszen erről már Philip Coombos is szólt 1968-ban. Annyit azonban mégis fontos megjegyeznünk, hogy ez a felosztás hangsúlyosan szerepel, s egyre nagyobb szerepet ad a non-formális és az informális oktatásnak. Ehhez a felosztáshoz kapcsolja a humán erőforrás fejlesztésének modelljét. Határozottan elkülöníti ugyanakkor a szakmai képzést az emberi erőforrások fejlesztésétől.

Külön cikk foglalkozik az *élethosszig tartó tanulás* (Lifelong Learning) és a *folyamatos tanulás* (Continuing Education) összevetésével. Az élethosszig tartó tanulás mint koncepció nemcsak azt jelenti, hogy egy szándékainktól független, vagy éppen szándékosan történő folyamatról van szó, hanem egyre inkább fejlesztési stratégiaként is felfogható. A folyamatos tanulás elve mind időben, mind értelmezésében sokkal egyértelműbb. S míg az előzőt a kisgyermekkorától számítják, utóbbi az alapiskolai követelmények teljesítése után teljesebb ki.

A felnőttoktatás helyzete és szerepe nem önmagában, hanem sokkal inkább társadalmi és gazdasági összefüggéseiben értelmezhető. Ha áttekintjük a modernizációs elméleteket, akkor valamilyen szinten és mélységben megjelenik az "*emberi tőke teória*" is. Amennyiben továbbvisszük a gondolatot, azt találjuk, hogy igen szoros összefüggés található a felnőttoktatás és a modernizáció között. Ennek a sokoldalú és egymásra épülő folyamatnak,

ha csak a főbb állomásait vesszük figyelembe, akkor is megtapasztaljuk, hogy milyen összefüggés van a fejlődés és az oktatás között. De nem szabad megállni az alap-, közép- és felsőfokú képzésnél, hanem más jelleggel és más formában kell tovább folytatni a tanulást. Az Enciklopédia hangsúlyozza, hogy a *dolgozó társadalomból* (working society) a *tanuló társadalom* (learning society) irányába tendál az általános fejlődés, amely a technikai és az ehhez kapcsolódó gazdasági-társadalmi változások hihetetlen dinamizmusa miatt szükségyszerű.

Az Enciklopédia *oktatástechnológiával* foglalkozó fejezete a felnőttoktatás és -képzés egyik speciális területét tárgyalja: az oktatástechnológia a tanulás környezeti tényezőinek, folyamatainak és erőforrásainak tervezésével, megvalósításával és ellenőrzésével foglalkozik. A definícióból három alapvető jellemzőt kell kiemelnünk. Elsőként azokat, amelyek közé a tanulás és tanítás célirányossága tartozik, másodsor a rendszerszemléletet az oktatási folyamat tervezését a megvalósítás és az ellenőrzés során, harmadszor az oktatás hatékonyságát, mint az értékelés kritériumát.

A felnőttoktatásban és -képzésben az oktatástechnológia előbbieken említett három alapvető jellemzőjének alkalmazhatóságát sokan megkérdőjelezzik. Ennek ellenére ezeket az elveket meg kell védeni és tovább kell fejleszteni az oktatástechnológia területén született innovációnak megfelelően.

Az oktatástechnológiával kapcsolatos kutatások az 1960-as években kezdődtek. Ebben az időben az audiovizuális tanulás és a programozott oktatás került a figyelem középpontjába. Az 1970-es és '80-as években újabb eredmények születtek ezen a területen, amelyek közül meg kell említeni a szisztematikus tantervfejlesztést, a tanulás különböző formáinak elhatárolását, a tanulás erőforrásainak és folyamatainak rendszerszemléletű megközelítését stb. Az 1990-es években az információs technológia térhódításával az oktatástechnológia új koncepciója került előtérbe, amely az összetevők kölcsönhatását hangsúlyozza.

Az oktatástervezés az oktatástechnológia egyik feladata, melynek keretében arra a kérdésre keressük a választ, hogyan választhatók ki a leghatékonyabb oktatási erőforrások és módszerek. A szakirodalom számos modellt ismer, melyek különböző célok és környezeti feltételek között alkalmazhatók. A modellek vizsgálata kapcsán megállapíthatók bizonyos általános lépések, amelynek szakaszai a tanulási igények felismerése, a tanulási célok meghatározása, a megfelelő oktatási erőforrások kiválasztása.

Számos országban még manapság is kevés figyelmet fordítanak az oktatástechnológia egyik fontos területére, a formális tantervek készítésre. Különösen igaz ez azokra az országokra, ahol a felnőttoktatásnak nem a formális jellege dominál. Egyes országokban lassú változás jelei figyelhetők meg a felnőttoktatási programok formális rendszerbe való integrációjával és a közfinanszírozásból megvalósuló felnőttoktatási formák elterjedésével. A formális tantervek készítése kapcsán számos kérdés merül fel, amelyek a tantervek fogalmának, tartalmának meghatározásával és fejlesztésével kapcsolatosak.

A vizsgált terület kapcsán fontos megemlíteni az oktatási módszerek és a tanárképzés különböző koncepcióit. Az oktatásban részt vevők képességei és egyéb sajátosságai, mint amilyen az életkor, az önkéntesség és az önjelátás, alapvető fontosságúak a felnőttoktatás környezetének kialakításánál.

Az oktatástechnológia szerepe vizsgálható a felnőttoktatás különböző területein, így a távoktatásban, a szakképzésben és a továbbképzésben. Ebben a vonatkozásban az oktatástechnológia sajátosságai kerülnek a figyelem középpontjába.

A résztvevőkről és az ellátásról szóló fejezetben kifejtésre kerül, hogy az egész életen át tartó tanulás koncepciójának középpontba kerülésével egyre fontosabbá válik a felnőttek segítése személyes fejlődésükben, és az ennek megfelelő tanulási program kiválasztásában. Az egész életen át tartó tanulás minden szempontból hasznos, és ezt felismerték a fejlett és a fejlődő országok kormányzatai is. Egyre növekszik a bizalom és az igény a felnőttoktatás nem formális és informális területei iránt, és ezzel párhuzamosan növekszik a civil társadalom szerepe is.

A felnőttoktatás és -képzés legtöbbször a szakmai ismeretek elsajátításához, fejlesztéséhez kötődik, ezért mind a minőség, mind a szervezet jelentősen eltérhet egymástól a személyes tanulási szükségletek és a lehetőségek függvényében. A XX. század végén különösen jellemző, hogy a felnőttképzés iránti igény, a tanfolyamok és képzések köre egyre jobban bővül. Manapság már figyelni kell a "piac" mindkét oldalára, a szükségletekre és azok kielégítési módjaira egyaránt.

Az igényről és annak kielégítéséről azért is fontos beszélni, mert az oktatási tevékenység és a piaci viszonyok között jelentős különbségek mutatnak. Igen sok esetben az oktatás és a képzés úgy működik, mint valamely más kereskedelmi szolgáltatás, kialakul a piaci ár és az ehhez tartozó kereslet. Az esetek nagy részében azonban az oktatásért a kormányzat, a munkáltató vagy valaki más fizet a résztvevő helyett. Az árnál ebben az esetben nem a tiszta közgazdasági tényezők játszanak szerepet, tehát nem azt számolják ki a résztvevők és a finanszírozók, hogy milyen sokat lehet tanulni az adott összegért, hanem figyelembe veszik az egyéni, közösségi és társadalmi szükségleteket, a környezet hatásait és a gazdasági életben rejlő összefüggéseket. Ez különösen igaz a felnőttek esetében, egyrészt, mert mások a tanulási lehetőségek, eltérő a tanfolyamok természete, másrészt, mert az erősebb motiváció miatt a tanulás sokkal hatékonyabb lehet.

Az oktatás és a képzés iránt az igény sokkal nagyobb és heterogénebb, mint az az elmúlt időkben volt. Ennek egyik oka, hogy a mai társadalomban a polgárok elfogadják az élethosszig tartó tanulás szükségességét. Az információs technológia segítséget nyújt az ismeretek sokkal komplexebb felhasználásában mind a munkahelyeken, mind a napi életben, és lehetővé teszi a felnőttek számára is a folyamatos tanulást. Ezt támasztják alá a decentralizációs demokratikus folyamatok és a növekvő mennyiségű termékek közötti választásból eredő feszültségek, amelyek a polgároktól a fejlődő társadalomban megkívánják a megfelelő műveltségi háttérrel, szükségessé teszik a folyamatosan változó környezetben az állandóan megújuló ismeretek megszerzését.

A csoportok egyre szélesebb körében mind különbözőbb szükségletek jelennek meg, fontossá válik az újvizsgáztatás módszereinek kidolgozása, növekszik azoknak a magasan kvalifikált felnőtteknek a száma, akik részt kívánnak venni a további ismereteket nyújtó képzésekben. Szerencsére az igénykielégítés folyamata is jelentősen megváltozott. Az új, számítógéppel támogatott kommunikációs technológia újabb lehetőségeit nyújtja az egyre bőségesebben rendelkezésre álló információk megszerzésének, és ez igaz mind a hagyományos oktatásban résztvevőkre, mind a távoktatási rendszerbe kapcsolódókra.

A felnőttek oktatásának igénye a legtöbb országban a hetvenes években jelent meg a politikai feladatok részeként, mint a tanuláshoz fűződő alapvető jog. A gazdasági szerkezetváltás és a technológiai fejlődés eredményeként a nyolcvanas évektől már élethosszig tartó tanulásról beszélhetünk, melynek feladata az információs alapú gazdasági rendszerben a munkások képzettségi és tudásigényének rugalmas kielégítése. Bár makro szinten a szükségletek formái jelentősen nem térnek el egymástól, az egyes országok között jelentős különbségek jelentkeznek.

A mai társadalomban a különböző háttérű csoportok speciális tanulási igényekkel rendelkeznek. A legfontosabbak közé tartoznak a bevándorlók nyelvi képzése, a kulturális különbségekből adódóan a befogadó ország kulturális ismereteinek átadása, az etnikumok és más kisebbségek képzése, a munkások már elavulttá vált tudásának felfrissítése, az alapvető munkaismeretek átadása a hosszabb ideje munka nélkül levőknek, az alacsonyán képzett felnőtteknek második tanulási lehetőség biztosítása, a jól képzett csoportok új ismeretekkel történő ellátása, valamint az előzetes tudásszinttől függetlenül az idős emberek képzése. Bár a kategóriákhoz tartozó igények megfogalmazása viszonylag egyszerűnek tűnik, a szükségleteket mégsem lehet automatikusan megállapítani.

Ahhoz, hogy a különböző csoportokat bekapcsoljuk az oktatásba, igen sok tényezőt figyelembe kell venni, többek között a pénzügyi forrásokat, a felhasználható időkeretet, a tanulási tevékenységhez való viszonyt, a tanulási lehetőségeket, a rendelkezésre álló információk mennyiségét és minőségét. A felnőttoktatásban és a képzésekben részt vevők heterogenitása bonyolulttá teszi a részvételre vonatkozó produktivitás általános meghatározását, ezzel szemben viszont megköveteli a rugalmasságot és a felnőttek differenciált szükségleteihez alkalmazkodó gondoskodást.

A *felnőttoktatás rendszereiről* szóló fejezet kitér arra, hogy az összehasonlítás nem egyszerű feladat, hiszen ez minden országban különböző. Ennek ellenére meg lehet határozni azokat a speciális kategóriákat, amelyek keretében történik a tanulási igények kielégítése. Ezek közé tartoznak azok az intézmények, ahol az oktatás befejezését követően a felnőttek kisebb-nagyobb szünet után tanulnak alap- vagy középfokon. Ez a legtöbb országban formális felnőttoktatás formájában történik. A következő csoportba tartoznak a *postsecondary* képzést folytató intézmények, ahol a tanulók közvetlenül az iskola utáni folytatnak tanulmányokat. Ez történhet teljes idejű, részidejű, közvetlen részvétellel vagy távoktatással. Manapság az ebbe a csoportba tartozó oktatási forma a legkedveltebb, szinte minden országban gyorsan növekszik a résztvevők száma. A harmadik csoportra az jellemző, hogy a tanulás eltávolodik a formális képző intézményektől, megjelenik a könyvtárakban, egyre nagyobb szerepet kap a távoktatás és a nyitott egyetem, kialakulóban van a közösségi oktatás és a népszerűsítő oktatás.

A fentiekből is kitűnik, hogy a szabad időben történő tanulás és a befektetésként működő tanulás mindenki számára fontos, függetlenül a kortól, a nemtől, az életpályától és az előzetes tanulmányi eredményektől. Ezzel kapcsolatosan merül fel egy dilemma. A felnőttek tanulási szükséglete egyre differenciáltabbá válik, és így a kielégítésre irányuló stratégiáknak is differenciálódni kellene.

A felnőttoktatás jövőjét jelzi, hogy az egyes tanulási módok között folyamatosan eltűnnek a határok. Számos *postsecondary* képzést folytató intézmény próbál jobb kapcsolatokat kiépíteni a civil szervezetekkel és a munkavállalókkal, s ennek a kapcsolatnak függvényében próbálják meg a tanfolyamok struktúráját az igényekhez igazítani; sokkal rugalmasabban működnek, mint a hagyományos intézmények. Ennek keretében többek között növekszik

azoknak a távoktatási kurzusoknak a száma, amelyek felhasználják az új kommunikációs technológiákat. A távoktatás jelentőségét ma már egyre több intézmény ismeri fel. A résztvevők számára új lehetőséget jelentenek a különféle időtartamú képzések, ahol felhasználják a számítástechnika által nyújtott előnyöket. Növekszik az interaktív tanulás jelentősége, ahol a tanár segítő szerepe az első. Egyre fontosabb szerepet tölt be a szituációs tanulás, ahol az ismeretátadási folyamat is illeszkedik a változások korához, hatékonyabbá válik a csoport működése, növekszik az aktivitás, szerepjátékok és esettanulmányok segítik az ismeretek elsajátítását. Egyre nagyobb szerepet kap az informális tanulás, ahol például a múzeumok rendeznek be tanulószobát, a tűzoltók tartanak nyílt napot és felvilágosító előadást, vagy csoportok szerveznek olyan rendezvényeket, ahol a mindennapi életben felmerült problémákat vitatnak meg. Bár az új technológiák segítik az oktatást, a felnőttek nyitottabb, szélesebb körű oktatása az oktatási és a képzési kultúra fejlődésétől függ. A legtöbb helyen nem egyszerű feladat a régi oktatási módszerek megreformálása. A változás gyorsasága függ a tanároktól, attól, hogy milyen gyorsan tudják az új módszereket elsajátítani, de függ attól az intézményi háttértől is, amelyben működnek.

A felnőttoktatás szervezetéről szóló fejezet bemutatja, hogy az egyes régiókban és országokban az egyediség mellett számos közös vonást találunk. Léteznek nemzetközi, regionális és nemzeti szervezetek. A nemzetközi szintű felnőttoktatás során a hallgatókat más kultúrákkal és társadalmakkal ismertetik meg. Az esetek többségében ez rendszeres tanulmányok vagy képzések keretében történik valamely más országban. Ha összehasonlítjuk a felnőttoktatási tanfolyamok körét, megvizsgáljuk a tanulási lehetőségeket, azok körülményeit és szervezetüket, megállapíthatjuk, hogy egyes országokban létrejött a felnőttoktatás és a képzések általános rendszere, amely viszont csak ezekre az országokra érvényes. A legtöbb helyen azonban még csak a kezdeti lépéseket tették meg. Az elmúlt tíz évben ezen a területen is jelentős változások történtek. Megszülettek az elméleti munkák a felnőttoktatási tevékenység összehasonlításához, rendelkezésre állnak a kutatási rendszerek, és egyre több területen jön létre egyetértés a célokra, az adatokra és az adatok véglegesítésére vonatkozóan. A nemzetközi felnőttoktatásban a kormányzati intézményrendszer mellett egyre fontosabb szerephez jutnak a professzionális szervezetek, ügynökségek, és a nem kormányzati szervezetek, együttműködések.

Számos publikáció számol be a regionális és az országos tanfolyamokról. Meg kell említeni, hogy az ezekben használt terminológia nem mindig egyezik meg egymással, függ a felnőttoktatás történeti és gyakorlati háttérétől. A világ egyes régióiban a felnőttoktatás keretében más és más kerül előtérbe.

A felnőttoktatás értékelése és mérése címszó alatt kifejtésre kerül, hogy ez két olyan terület, amely egyre nagyobb figyelmet igényel. Ez a fejlődés közvetlen kapcsolatban áll a felnőttoktatás növekvő gazdasági, szociális és kulturális jelentőségével. Az oktatás értékelésében az oktatási folyamatot és a kimenetet írjuk le. Az értékelés célja, hogy információt nyújtson a politikusoknak, a gyakorlati szakembereknek, az oktatóknak, s mindazoknak, akik hatással lehetnek magára az oktatási folyamatra.

A felnőttoktatás és a folyamatos szakképzés kutatása területén az értékelés nem játszott különösebb szerepet. Az utóbbi időben azonban ez a helyzet változást mutat. Mind a kvalitatív, mind a kvantitatív kutatások hozzájárulnak a felnőttoktatás ismereti alapjához. Fontos az olyan akcióorientált kutatások folytatása, amelyek a felnőttoktatás és képzés tartalmának, inputjainak, folyamatainak és eredményeinek mérésére irányulnak.

A felnőttoktatás az utóbbi évtizedekben jelentős változásokon ment keresztül. Globális szinten nemcsak a kiadások és a résztvevők száma növekedett, hanem maga a képzés is érettebb szakaszába jutott. A folyamatos szakmai képzés és a munkahelyen történő tanulás jelentősége egyre növekszik, a felnőttoktatás kutatásában új területek jelennek meg. Ennek a területnek a változásait mutatja be ez a kötet, amelynek tanulmányai nemcsak a koncepciókra és definíciókra szorítkoznak, hanem a fejlődés perspektíváira is utalnak.

(International Encyclopedia of Adult Education and training. Szerkesztette: Albert C. Tuijnman. 2. kiadás, 1996.)

*Erdei Gábor –
Szabó József*